

BİRİNCİ CİLT

İSLÂM TARİHİ

HAYATİ ÜLKÜ

Çelik
YAYINEVİ

© İlkharf Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti, 2016

Sertifika No: 33723

© Yayınevinden yazılı izin almadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul, 2016

978-605-9844-19-2 (Takım)

978-605-9844-20-8 (1. Cilt)

İSLÂM TARİHİ - 1. CİLT
HAYATİ ÜLKÜ

Editör

Zekeriya Çelik

Mizanpaj

Adem Şenel

Kapak Tasarım

Yunus Karaaslan

Baskı-Cilt

Şenyıldız Yayıncılık

Hediyelik Eşya ve Tekstil San. Tic.Ltd.Şti.

Gümüşsuyu Cad. No.3 K.2 Topkapı/İSTANBUL

Tel: 0 212 483 47 91 Sertifika No: 11964

Genel Dağıtım:

ÇELİK YAYINEVİ

Sertifika No: 14710

İkitelli O.S.B. Mh. Milas Cd. İş Batı İş Merkezi No:29/12-A

Başakşehir - İstanbul

Tel: +90 (212) 511 28 11 (pbx) Faks: +90 (212) 511 28 12

www.celikyayinevi.com.tr

[mail:info@celikyayinevi.com](mailto:info@celikyayinevi.com)

BİRİNCİ CİLT

İSLÂM TARİHİ

HAYATİ ÜLKÜ

Eseri takdim eden

VELİ ERTAN

Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü

Önsöz:

HEKİMOĞLU İSMAİL

Takriz

MUSTAFA MÜFTÜOĞLU

(Tarihçi - Yazar)

Çelik
YAYINEVİ

VELİ ERTAN

(Konya Yüksek İslâm Enstitüsü
Müdürlüğü'nden, İstanbul Yüksek İslâm
Enstitüsü öğretim üyeliğinden emekli)

İslâm'ın zuhurundan itibaren asırlar boyunca Resûl-i Zîşân ve Âli-şân Efendimiz hakkında gerek Doğu'da ve gerek Batı'da birçok Siyer tarihleri yazılmıştır.

Son zamanlarda neşriyat sahasında gördüğümüz İslâmi eserler meyânında İstanbul İmam-Hatip Lisesi Müdürü Sayın Hayati Ülkü'nün, müsbet kaynakların ışığı altında hazırlamış olduğu (Muhtasar İslâm Tarihi) her yönü ile ve yenilikleriyle dikkati çekici bir eserdir. Oldukça hacimli olan bu eser, herkesin anlayacağı bir tarzda, sade bir dil ve sürükleyici bir üslûpla yazılmıştır. Muhtevası bakımından da zengindir.

Eserin giriş kısmında; siyasî ve cahiliyyet devri Arabları mevzularını iyi bir tarzda özetlendikten sonra, ikinci kısım Siyer-i Nebî'nin Mekke devri, hicret ve üçüncü kısımda Medine devri izah edilmiş ve son dört halife devri ile birinci bölüm tamamlanmıştır.

İkinci bölümde ise, Emevilerden itibaren zamanımıza kadar olan devrede teşekkül eden İslâm devletleri incelenmiştir. Bilhassa son kısımda, çağımızda teşekkül eden İslâm devletleri üzerinde yeteri kadar durulmuş, İslâm dininin bir çığ gibi nasıl gelişmekte olduğu güzel bir tarzda tebâruz ettirilmiştir. Eserin sonuna mevzularla ilgili haritaların konulması da isabetlidir.

Bu eserin ehemmiyeti hakkında bir fikre sahip olabilmek için her şeyden önce fihriste ve dayandığı bibliyografyaya bir göz atmak kâfidir.

Öteden beri bilindiği veçhile, tarih yazmak oldukça güçtür. Hatta tarih yapmaktan bile zordur. Yazan, yapana sadık kalmazsa, o tarihin topluluk içinde ne gibi menfî tesirler icra edeceği behdihidir. Hakkı teslim etmek, hakkı hak olana vermek, adalete riayet etmek ne büyük meziyet... Ne kadar huzur vericidir. Safahat nâzımı ve İstiklâl şairi Mehmed Akif, Safahat'ında:

“Halıkın nâmütenahi adı var en başı Hak

Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak.” demektedir.

İşte bunun için tarih, vesikalarla, bürhan ve delillerle konuşmalıdır. Mukayese, mülahaza, muhakeme ve müşahede esaslarına istinad etmelidir.

İşte bu hususlar, bu eserde yeteri kadar göz önünde tutulmuştur.

Eser, uzun bir çalışmanın mahsulüdür. Aynı zamanda sabrın da bir neticesidir.

Yetişkin nesil, her şeyden önce genç nesle tarihini öğretecektir. Zira istikbale güvenle bakmanın ancak mazinin tetkikiyle mümkün olacağına şüphe yoktur. Tarihlerden ibret alarak yetişmekte olan gençlerimiz, İslâm-Türk tarihine damgalarını vuracaktır. Zira İslâm şairi Mehmed Akif'in, Safahat'ında yer alan:

“Tarihi tekerrür diye tarif ediyorlar

Hiç ibret alınsaydı tekerrür eder miydi?”

mısraları ne kadar derin manalar taşımaktadır.

İslâmiyetten önce Yahudiler, Hıristiyanlar ve gerekse Arablar, tereddidi içinde maddi ve manevi meziyetlerini kaybetmiş ve gerçek medeniyetin sahasından uzaklaşmışlardı. Avrupa'nın güneydoğusunda hâkim bulunan Roma İmparatorluğu dejenere olmuş ve bunun bir neticesi olarak ahlâk sükût etmişti. Doğunun eski bir ilim ve irfan merkezi olan Hindistan'da korkunç bir ahlâk çöküntüsü başlamıştı. Çin ve İran da aynı durumda idi. Dünyanın hangi tarafına bakılırsa bakılsın, artık ahlâki meziyetlerin değeri kalmamış, yerini birtakım mezmum hareketler almıştı. Arablar da namus ve şereflerini kirletecek diye, masum kız çocuklarını diri diri gömmekten asla çekinmemişti. Kadınların hak ve hürriyetlerini ellerinden almışlardı. Onları mirastan mahrum etmek suretiyle, yaptıkları her şeyi mubah saymışlardı.

Nasıl her düşünce tam manası ile doğru değilse, her itikat da doğru değildir. Tarih-i Edyan'da görüldüğü veçhile, akla ve mantığa uymayan birçok bâtil sözler, din namı altında beşeriyeti dalâlete, zulme ve cehâlete sürüklemişler ve böylece içinde yaşadıkları cemiyetin nizam ve intizamını bozmuşlardı. Ahlâk buhranı, insanlığı derin derin düşünceye sevketmiştir. İşte bu hal, İslâm dininin zuhuruna kadar devam etmiştir.

Yine, Mehmed Akif, Safahat'ında:

Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak

Kendi âsude ise dünya yansa baş kaldırmamak

Ahdi nakzetmek, yalan sözden tahâşi etmemek

Günün meddahu olmak, aczi hiç söyletmemek

mısraları ile yapılan haksızlıkları ne güzel dile getirmişti.

İşte İslâm dini, vahdaniyet akidesinin unutulduğu, batılın Hak'ka, zulmün adle galebe çaldığı bir zamanda zuhur etmiş ve böylece beşeriyeti dalâletten hidâyete, zulmetten nura, hurafattan hakikate ve safahattan saadet âlemine ulaştırmış, cehli ve taassubu yenmiştir. Artık tarih-i âlemde büyük bir inkılap vücuda getirmiştir.

Her insanın bir şeye inanmaya ve icabet etmeye ihtiyacı vardır. Bu, his ve fikir fitratında mevcuttur. İşte insanlarda fitrî olan bu düşünce ve duygu, zaman zaman vahye mazhar olan peygamberler tarafından Allah'ın kullarına tebliğ olunmuştur.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Allah'ın emrine inkıyad ve itaat ederek, bütün hayatını beşeriyetin emniyet ve selâmetine hasretmiştir. Her türlü davranışları ile etrafındakilere güzel bir ahlâk örneği olmuştur. Zira Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'inde, Resûl-i Habibine: (Muhakkak ki sen en güzel ahlâk üzeresin) buyurmuştur.

Efendimizin hayatında her Müslüman için ibret alıcı birçok olaylar münemiştir. Bilhassa genç nesillerin ve çocuklarımızın terbiye ve tehzibinde en mühim âmilin din olduğuna şüphe yoktur. Çünkü Peygamberimiz bir hadis-i şeriflerinde: (Ben ancak beşeriyetin ahlâkını tamamlamak için gönderildim) buyurmuşlardır.

Hâl böyle iken, İslâm, her türlü terakkiyi âmir bulunmasına rağmen, neden Müslümanlar dinleriyle mütenasip olarak ilerlememiş ve geride kalmıştır? İşte bu hususların kökünden incelenmesi gerekir. Bugün bütün beşeriyetin elem ve ıstıraplarını dindirecek yegâne çare dindir. O da İslâm dinidir.

Tarih boyunca Müslüman-Türk, daima İslâmiyetin hâmisî olmuş ve bütün İslâm âleminin yüzünü güldürmüştür. Müslümanların gerilemesiyle, dünya birçok şey kaybetmiş ve edecektir. Bunun da yegâne çaresi, şüphesiz Allah'ın emrettiği şekilde dine sınıksız sarılmaktır.

İslâm dini son dindir. Hiçbir millete ve kavme mahsus değildir. Bütün beşeriyete aittir. Tabiidir, umumidir ve fitrî bir dindir.

İşte bu eser, bize bu hususları telkin etmeye çalışmış, mensubu bulunduğumuz, şeref duyduğumuz İslâm dininin kudsiyetinin kültür ve medeniyetin şâhikasına nasıl ulaştırıldığını belirtmiştir.

Böyle bir eserin hazırlanmasında Sayın Hayati ÜLKÜ'yü, üstün gayret ve mesailerinden dolayı takdirle karşılar, daha nice telif eserler vermesini Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim.

Mehmed Akif'in dediği gibi:

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

Rızık, insanı diyar diyar dolaştırır, derler. Bizim de içecek suyumuz, yiyecek ekmeğimiz varmış ki, bir ara yolumuz, Meksika'ya düştü. Meksikalılar bir bakıma İspanyollara benzer. Yahut, İspanyolların yarısı da Meksika'da oturuyor dense yerindedir.

Biliyorsunuz, İspanya'da da, Meksika'da da boğa güreşleri meşhurdur. Bir gün boğa güreşine gittim. Futbol sahasının küçüğü, yani elli metre çapındaki bir yeri hatırıma getiriniz, işte boğa güreşinin yapıldığı yer böyle. Tribünlere oturduk, sahaya çıkış kapısının iki tarafında iki adam, renkli elbiseleriyle bekliyordu. Boynu da beli gibi kalınlaşmış bir boğa sahaya çıkmak isterken, kapının yanlarındaki iki adam, ellerindeki okları boğanın omuzlarına sapladılar. Boğa, bu acı ile gözleri yatağından fırladı, deli dolu sahaya dolaştı. Okların ucundaki renkli bez parçaları, dalgalanıyordu. Oklar sallandıkça, boğanın omuzlarından akan kanlar, aşağı doğru süzülüyordu. Sanki iki ok, iki bayrak direği gibi, boğanın omuzuna değil de yere saplanmış gibiydi.

İki matador sahaya çıktı, elindeki kırmızı bezi gösterdiler, boğa bunlardan birine saldırdı, matador kenara çekildi ve boğa, bezi boynuzlayarak geçti.

Tribünlerden çılginca bir alkış koptu. Boğa da iyice kızmıştı, delicesine döndü ve tekrar saldırdı. Matador bu saldırıyı da atlattı, fakat zor durumda idi, bunun için diğer matador bezi salladı, boğa ona da meydan okurcasına saldırdı, o da aynı şekilde kenara çekildi ve boğa kırmızı bezi boynuzlayıp geçti; dönmek isterken, iki matador dışarı çıktı. Bu sefer boğa, hedef aramaya başladı. Bayağı kızmıştı, görmesi yetmiyormuş gibi, sahada dolaşarak, koşarak hedef arıyordu. Tekrar matadorlar çıktı, tekrar kırmızı bezi salladılar ve defalarca boğanın saldırılarını boşa çıkardılar. Güçlü, kuvvetli boğa, cesaretle saldırıyordu, fakat hâdiselerden ders almadığı için, zor durumlara düşüyordu. Zayıflar bile onun gücüyle alay etmeye başlamıştı.

Matadorlar boğayı yordu. Bu sırada bir süvari göründü, elinde mızrak vardı. Süvari, duvarın dibinde yehata ediyordu. Dolayısı ile atın bir tarafı duvardan yana, öbür yanı ise boğa tarafına açıldı. Açık yanında kalın bir

yorgan vardı. Boğa bunu görür görmez bir an durdu. Düşündü diyemem, çünkü boğalar tarih okumaz ki... Evet, bir an durdu ve hemen saldırdı. Boynuzlarını olanca gücü ile yorgana sapladı, at sallandı, boğanın sert boynuzları, yorganın yumuşaklığında eridi. Süvari ise elindeki mızrağı boğanın omuzlarına sapladı, itmeye başladı. Boğa iyice kızmıştı, son gücüyle ata yükleniyordu, süvari de mızrağını boğanın omuzları arasına sokuyordu. Böylece yumruk girecek kadar bir oyuk açıldı. Buradan küçük bir kan kaynağı fışkırmaya başladı.

Süvariyle, boğanın boğuşması bitince, süvari de sahayı terk etti. Boğada yorgunluk belirtileri açıkça görülüyordu. Yine matadorlar fırladı, bu sefer yorgun boğa ile oynamaları, hatta alay etmeleri gayet kolaydı. Onlar kocaman boğa ile oynarken, seyirciler çılgınca alkışlayıp, yaşa sesleri ortalığı çınlatıyordu.

Kimler gelmedi ki, bu arada boğanın onda biri kadar, bir adam da geldi, elindeki küçük okları boğanın ön kollarının üzerine sapladı, böylece zavallı boğanın üstü panayıp pazarına döndü.

Boğa gerçekte kuvvetli ve dinç idi. Bu kadar üstün kuvvetin, cılız insanlar önünde gülünç duruma düşmesi, ibret alınacak şeydi.

İşte şimdi belki yedi yüz kilo gelebilecek boğa, ayakta zor duruyordu. Bir bakıma, bakışlarıyla merhamet dileniyordu. Artık karşımda bir boğa değil, sanki acayip bir mahlûk vardı. Çünkü boğa denince aklımıza güç ve kuvvetle beraber çılgınca hareketler eden bir hayvan gelmektedir. Şu anda ise; güç ve kuvvet vardı, fakat cesaret ve atılganlık yoktu, artık buna da BOĞA diyebilir miydik?

Baş matador elinde bir kılıç ile boğanın karşısına geçti. Düşününüz, bir saat evvel sahada korka korka dolaşabilen bu adam, şimdi kahraman kesilmişti. Ve yine düşünün ki, bir saat evvel sahanın hâkimi olan boğa, şu anda merhamet dileniyordu. Artık karar anı gelmişti, mağlup olan, galip gelen ve seyirciler de son anı ilan ediyordu: “Güçlü boğa mağlup, zayıf insan galip!”

Evet, işte matador elindeki kılıcı kaldırdı, boğanın şaşkın bakışları arasında döndürdü ve boğanın omuzuna sapladı. Ön kollarının arasına dalan kılıç belki elli santim gitti ve boğa acayip bir ses çıkarırken, ağzından kan boşandı, dizleri titreyerek yıkıldı.

Matador ellerini açmış, zaferinin kutlanmasını istiyordu. Seyirciler de çılgın bir alkış tufanı ile onu kutladı. Bazı Hıristiyanlar, matadora şarap dolu mataralar fırlattı. O da boğanın kulaklarını kesip, seyircilere attı. Bu kulakları alan iki kişi, kendilerini dünyanın en bahtiyar insanı saydı. Seviniyorlardı, hatta bu kulakları kurutup, evlerindeki en güzel bir köşeye asıp,

misafirlerine karşı bununla övüneceklerdi: “Falan meşhur matador bunu bana hediye etti” diye...

Çok üzülmüştüm. Tezatlar dünyasında yaşıyorduk. Zıtlıkların içinde boğulmuş gibiydim. Bir tuhaf oldum. İşçi kılıklı adamlar geldi, yerde yatan boğayı, ayaklarından, kuyruğundan sürükleyerek götürdü. Tıpkı bazı büyük devletlerin çöküşü gibi.

Bir de ne göreyim, ikinci boğa sahaya çıkmak üzere değil mi? İşte o anda haykırdım: “Ah, keşke evvelki boğanın tarihini okumuş olsaydın!”

Fakat boğalar tarih okumaz, ibret nedir bilmezler. Bu sebepten birinci boğanın başına gelen hâdiseler, aynen ikinci boğanın da başına geldi, tekrar anlatayım mı?

Artık boğa güreşi seyretmek istemiyorum. Çünkü boğanın ve matadorların ne yapacaklarını çok iyi biliyorum. Fakat milletimin tarih okumasını çok isterim. Daha evvelki milletlerin durumuna düşmemek için, tarihi hâdiselerden ders almak için, devletimizin hayatını uzatmak için mutlaka tarih okumak, ders almak zorundayız. Şu sıralarda İslâmi bir hayata yönelen dindarlar, herkesten daha fazla tarih okumalı ki, geçmişteki hataları tekrar etmeyeler. Tarihî hatalar öyle dehşetli sonuçlar doğurur ki, bazı milletler bir hata işlemiş, ikinci hata işlemeye zaman bulamayarak, aldıkları yara ile, tarihin karanlıklarına gömülüp gitmişlerdir.

Her millet, tarihî devrini yaşar. Tarihi devrini yaşayan milletlerin içinde bulunan fertlerden pek çoğuna tarihî vazifeler düşer. Bu bakımdan tarih şuruna ermeyen kimselerin önemli makamlarda bulunmaları, millet adına talihsizliktir. Dinî çalışmaların başladığı devirlerde de hemen hemen her dindar, tarihî bir vazifeyi omuzlamış gibidir. Çünkü bir hareket başlamıştır, bu hareketin içinde yer alan kimseler, tarih seyrinde, Müslümanların vagonunu çeken lokomotifin parçası hükmündedir. Nasıl ki bir lokomotif bütün parçaları ile bir bütünse, dinî harekette bilerek veya bilmeyerek vazife alan herkes de, aynı şekilde, kendi yönünden bir fert, fakat hareket yönünden bir bütünün parçası... Bu durumda bir devlet adamı, ne kadar tarih bilgisine muhtaç ise, bir dindar da aynı şekilde tarih bilgisine muhtaçtır. Tarihî bilgisi iyi olan, tarihten ibret alan kimseler, davasının arabasını, dalâletin dağından aşırır. Tarih bilmeyenler ise, düz yolda şaşırıp kalır.

Hepinize Müslümanca ve başarılı bir hayat dilerken, bu kıymetli eserden azami derecede faydalanacağınızı umarım.

Saygılarımla.

MUSTAFA MÜFTÜOĞLU
(Tarihçi-Yazar)

Yalnız Hicaz yarımadasının değil, bütün beşeriyetin korkunç cehalet ve zifiri karanlık içinde boğulduğu bir devirde, İslâm nuru doğmuş ve Allah Resûlü, tebliğ ettiği “**sistemlerin sistemi İslâmiyet**” ile insanlığı kurtarmıştır.

Bu, “**sistemlerin sistemi İslâmiyet**”i tebliğe memur Allah Resûlü kimdir? Tebliğ ettiği dinin esasları nedir? İslâmiyet ne zaman, hangi şartlar içinde doğmuş ve kısa bir zamanda cihanşümûl bir hale neden, niçin, nasıl ulaşmıştır? Bunlara ve benzeri daha nice suallere -itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki- memleketimizde yakın zamana kadar maalesef salih bir cevap verilememiş, kütüphanelerimiz bu mevzuda yazılmış pek kıymetli eserlerle dolu olmasına rağmen, bazı müsteşriklerin tetkikleri kaynak ittihaz edilip yazılanlar, bu memleket evlâtlarına “**İslâm Tarihi**” olarak sunulmuş, hatta mekteplerde çocuklarımıza tarih dersi olarak okutulmuştur. Bu acı bir gerçektir!.. Nitekim, muhterem Hayati Ülkü Bey, “**Muhtasar İslâm Tarihi**”nin birinci baskı birinci cildine yazdığı önsözde: “**Zamanımızda, çağdaş tarih ilminin bir bütün halinde pek işlenmemiş dallarından biri de, İslâm Tarihi’dir**” cümlesiyle bu acı gerçeğe temas etmiş ve “**Muhtasar İslâm Tarihi**”ni her yönüyle inceleyip, herkesin anlayacağı bir dille yazarak meydana getirdiği eserle büyük ve çok mühim bir ihtiyacı karşılamıştır.

Benden, bu kitabın naşiri tarafından esere bir takriz yazmam istendiğinde, bu teklifi bir vazife kabul ettim ve şu nâcizane satırları memnuniyetle yazdım. Evet, memnuniyetle yazdım, zira, gerek günlük yazılarım dolayısıyla okuyucularımdan aldığım mektuplar, gerek yurdun dört bir yanında verdiğim çeşitli konferanslarda muhatap olduğum sualler neticesinde edindiğim intiba odur ki, bugünün genci, İslâm ve Türk tarihi mevzuunda sahih eser aramakta, bu ihtiyaçla kıvrınmaktadır!.. Günümüz gencinin bu arzusunu yurdun her köşesinde dinlemiş, gerçek tarih arayan gencin ıstırabına bizzat şahid olmuş bir kimse gözü ile, Hayati Ülkü Bey’in “**Muhtasar İslâm**

Tarihi”ni okudum ve bu eserin -müellifinin önsözündeki tevazuuna rağmen- mükemmel olduğunu ve bu mükemmel eserin, İslâm tarihi hakkında sahih kitap arayanların ihtiyacını karşılayacağını sevinçle gördüm.

Müellif, İslâm tarihini, cahiliyye devrinden başlayarak bugünkü İslâm devletlerinin durumuna kadar titizlikle incelemiş ve bu eser, bütünüyle mühim bir boşluğu doldurmuştur. Böylesine kıymetli bir eseri Müslüman-Türk evlâdına kazandıran muhterem Hayati Ülkü Bey’i tebrik eder, hayırlı çalışmalarının devamını temenni ve yeni eserlerini bekler, eskilerin tabiriyle: **“Sa’yiniz meşkûr olsun”** derim.

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

İslâm dini, her şeyden önce en son din olmakla ve bilhassa akıl ile bağdaşmış bulunmakla, dinler içinde hakikaten özel ve büyük bir mevkiye sahiptir. Hele bu dinin, peygamberinin hayatında tamamlanmış olması; ortaya koyduğu esasları ihtiva eden kitabının asırlar boyunca hiçbir değişikliğe uğramadan bugüne kadar gelmesi, onun kıymetini ve mevkiini bir kat daha artırmaktadır.

Muhtasar İslâm Tarihi adı altında yazmış olduğum ve elinizde tutmuş olduğunuz bu eser, İslâm dininin, ne suretle kurulduğunu, hangi prensiplere dayandığını ve ne gibi şartlar altında muhafaza edilmeye gayret sarfedildiğini içine almaktadır.

Peygamber Efendimiz ile ortaya konan İslâm dininin esaslarını anlamak, tefsir ilminin gerektirdiği esbab-ı nüzûlü bilmek ve olayların izahında gereken hakikatleri hadis-i şeriflerle öğrenmek; nihayet, insanın günlük hayatına giren bazı dinî meselelerin menşeyini bilmek için Peygamberimizin hayatını iyi bilmek icap etmektedir. Bunu öğrenmeye çalışırken de önce İslâm Peygamberinin yaşadığı devri bir bütün halinde, yani o devri hazırlayan sebepleri, cahiliyye devrinin özelliklerini, geleneklerini ve âdetlerini bilmek; Arapların yaşayışlarını, düşüncülerini ve sosyal durumlarını incelemek; Arabistan yarımadasının coğrafi, tarihî ve beşerî vaziyetini tetkik etmek ve nihayet Arabistan ve civarındaki dinleri gözden geçirmek icap eder. Bu itibarla, elinizdeki bu eser, Arabistan'ın cahiliyye devrinden başlayarak bugünkü İslâm devletlerine kadar olan bütün İslâm ülkelerinin geçirmiş oldukları tarihî evrimi huzurunuzda sunmaktadır.

Zamanımızda, çağdaş tarih ilminin bir bütün halinde pek işlenmemiş dallarından biri de İslâm tarihidir. Bu cihetin belli başlı birkaç sebebi vardır. Bu sebeplerden birincisi: İslâm tarihi, herhangi bir milletin tarihi olmayıp, birçok milletlerin tarihini içine almaktadır. İkincisi: İslâm tarihinin, diğer tarihler gibi bir milletin tarihi ile kıyaslanamayacak kadar çeşitli kaynakların tetkikinden sonra yazılabilir olmasıdır. Ki, bu kaynaklar, çok çeşitli dil ve lehçelerde yazılmış olup, birçoğu zamanımıza kadar daha henüz neşredilmemiş durumdadırlar. Hatta bir kısmı, tamamen istilâlar dolayısıyla

ya kayıp veya imha edilmiş durumdadır. Üçüncüsü, modern tarihçilik ve tarih metodu, ülkemizde henüz pek genç bir maziye sahip olduğundan, İslâm tarihinin incelenebilmesi için arzu edilen zaman ve fırsat bulunamamıştır. Dördüncü sebep ise: İslâm tarihi, ortaçağ devrini tamamen içine aldığından ve bu çağa ait tarihî vesikalar tamamen ele geçirilip incelenememiş ve bundan dolayı da olaylar arzu edildiği şekilde açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu itibarla, bazı olayların nedenleri ve niçinleri henüz cevaplandırılmamaktadır.

Bugün ülkemizde İslâm tarihi sahasında mevcut olan kaynaklar, henüz ne derlenmiş ve ne de tercüme edilerek basılabilmektedir. Halbuki, bilindiği gibi, bu işi Avrupalı müsteşrikler son bir asırdan önce tamamlamışlardır.

Zannımca, hiçbir tarihçi, İslâm tarihi ve devletlerini içine alan bir tarih ihtisasına vakıf bir bilgi derecesine arzu edildiği şekilde erişmemiştir. Bunun sebebi tetkik edildiğinde görülür ki, İslâm'ın içine almış olduğu milletlerin tarihlerinin çok derinlerine inmek icap etmektedir. Halbuki, bu milletlerin sayılarının fazlalığı insana bu imkânı vermemektedir. Bundan başka, İslâm devletlerinin ortaçağda yaşamaları ve bu çağa ait tarihi vesikaların tamamen elde edilip açıklığa çıkarılamaması, işi bir kat daha zorlaştırmaktadır. Bu itibarla bendeniz de, İslâm tarihini ve devletlerini ancak muhtasar şekilde yazmak mecburiyetinde kaldım. Eğer, insan hayatı birkaç yüz yıl olsaydı ve birkaç ekip halinde çalışılsaydı, o zaman, arşiv vesikalarından ve kitap şeklindeki kaynaklardan -hepsi mevcut olduğu takdirde- en doğru ve ilmî şekilde mufassal bir tarih yazılabilirdi. Bu bakımdan, ancak muhtelif İslâm devletlerine ait yazılmış tarih kitaplarından derleme suretiyle bu eseri meydana getirmeye çalıştım.

İslâm tarihinin, şimdiye kadar yazılmış olan kitap şeklindeki vesikaların çoğundan faydalanma yolunu tercih ettim. Elinizdeki eserin müsveddelerini ilmî usullere uygun bir şekilde kaleme aldım. Eğer bu şekilde kitap haline getirseydim -birçok tenkitlere rağmen- ancak belli bir zümreye ve tarihçilere hitap edebilecektim. Bu şekildeki hareketimle de geniş okuyucu kitlesini İslâm tarihini okumaktan mahrum bırakacaktım. Buna gönlüm razı olmadı. Eski tarihçilerin ve bazı batı ülke tarihçilerinin yolunu tercih etmeyi daha muvafık gördüm. Elimdeki müsveddeleri hemen hemen tamamen değiştirip tam ilmi olmaktan çıkarıp, işi basite irca ettim. Böylece, fikrin dayandığı kaynakları ayrı ayrı göstermekten vazgeçerek bazı ihtilâf noktalarını zikretmekle yetindim. Ve kitabın sonundaki bibliyografya bahsinde istifade ettiğim kaynakları bildirmekle iktifa ettim. Bu bibliyografya, eserin hazırlanmasında istifade edilen kaynakların tamamı değildir. Tamamını koymuş olsaydım, birçok sayfaları bibliyografyaya tahsis etmek icap edecekti.

Muhtasar İslâm Tarihi eserini hazırlarken, bana yardımları dokunan ve burada isimlerinin zikredilmelerini istemeyen birkaç İranlı ve Arab öğrencilere huzurunuzda alenen teşekkür ederim.

Elinizdeki bu eserde, okuyucunun konuşulan Türkçeyi bildiği ve anladığı peşin olarak kabul edilerek uydurma kelimeler kullanılmayıp, adli lügatların izahlarına da gidilmedi. Bu hususta meraklı olan kimseler, arzu ettikleri takdirde lügat kitaplarında o kelimeleri arar bulurlar.

Bu eserimle sizlere ve İslâm âlemine faydalı olabilmiş isem, kendimi mutlu olmuş kimselerden sayarım. Şurasını da unutmamak gerekir ki, her işde başarı Allah'tan ve çalışmak bizdendir.

Hayati ÜLKÜ

1. KISIM

İSLÂMİYETTEN ÖNCE ARABİSTAN

I. FASIL

Coğrafi Durum

ARABİSTAN'IN HUDUTLARI

Arap yarımadası, üç tarafından, yani doğu, güney ve batı taraflarından denizlerle çevrilmiş olup, kuzey tarafından Asya kıtasına bitişir. Yarımada-
nın doğusunda Umman Denizi ve Basra Körfezi (Halic-i Faris), güneyinde
Hind Okyanusu ve Aden Körfezi, batı tarafında da Kızıldeniz (Bahr-i Ah-
mer veya Bahr-i Kulzem) bulunur. Kuzey hudutları ile ihtilaflı olmakla bera-
ber, genellikle iki tarzda çizilmektedir. Birincisine göre; Süveyş'ten El-Ariş'e,
oradan Gazze'ye kadar çekilen hat, Lût Gölü'nün güneyinden geçip Şeria
Nehri'nin doğusunu takip ederek Şam'a (Dimeşk'e) kadar varır. Şam'dan
da Fırat Nehri'ne kadar çekilen hat, Fırat Nehri'ni takip ederek Basra Kör-
fezi'ne iner. Bu hattın güney tarafı, Arap yarımadasının kuzey hudutlarını
teşkil etmektedir.

Yukarıda ana hatlarıyla hudutları belirtilen -ve tarih bakımından bizim
de kabul ettiğimiz- Arap yarımadasının yüzölçümü, üç milyon kilometre ka-
reden fazladır. Yarımada'nın alan ölçüsünün kesin olarak verilemeyeşi, ku-
zey hududunun tesbitindeki ihtilaftan dolayıdır.

İkincisine göre, genel olarak coğrafyacılar, Sina yarımadasını, Arap ya-
rımadasının bir parçası olarak kabul etmeyip, yarımada'nın kuzey hudut-
larını Akabe ile Basra körfezleri arasında çekilen hat olarak kabul ederler.

Çok eski devirlerde Arap yarımadası, Asya ve Afrika kıtaları ile bitişik
idi. Jeolojik devirlerden Jura devrinde, bugünkü Basra Körfezi'nin bulun-
duğu kısım çökerek, yarımada'nın doğu hududu; üçüncü jeolojik devirde de
Kızıldeniz'in bulunduğu kısım çökerek batı hududu meydana çıkmıştır. Bu

iki hudut ile Arap yarımadası, doğuda ve batıda Asya ve Afrika kıtalarından ayrılmıştır.

Dördüncü jeolojik devirde de yarımada, bugünkü durumunu almıştır. Ayrıca, M. XIX. asırda Süveyş kanalı açılınca, Arap yarımadasının Afrika kıtası ile kara bağlantısı kesilmiştir.

ARABİSTAN'IN TARİHİ DURUMU

Arabistan, çok geniş bir yayladır. Mezopotamya ve Suriye ovalarıyla, İran Körfezi'nin alçak kıyılarından başlayarak birbirini izleyen basamaklar halinde Kızıldeniz'e doğru yükselir. Kuzeybatıdaki Sina'dan güneydeki Hadramut bölgesine kadar yarı daire şekilli, dikliği dışarıya doğru yönelmiş, kireçli ve kumtaşlı yaylalar uzanır.

Eskiden Arap yarımadası, Taşlık Arabistan, Çöl Arabistan ve Bahtiyar Arabistan olmak üzere üç kısımda mütalaa edilirdi. Taşlık Arabistan denilen yerler, yarımadanın kuzey kısımlarını, yani Tur-u Sina ve havalisini teşkil etmekte idi. Çöl Arabistan denilen yerler, Arap yarımadasının iç kısımlarından ibaretti. Bahtiyar Arabistan ise, Yemen bölgesini teşkil ederdi.

Şimdi ise Arabistan'ı, tabii bakımdan beş coğrafi bölgeye ayırarak incelemek mümkündür:

1- Doğu Arabistan

Güneyde, Resûl Hat burnundan başlayarak Irak'a kadar uzanan bölgeye Doğu Arabistan denir. Bu bölgenin güney kısımları dağlık, kuzey kısımları ise volkanik, killi ve biraz da kumluk arazidir. Bu mıntika, petrol bakımından gayet zengindir.

Doğu Arabistan'ın en yüksek dağı, Umman'da Yeşil Dağ (Cebel-i Azhar)'dır. Yüksekliği 3020 metreye varmaktadır.

2- Güney Arabistan

Bu bölge, Resûl Hat burnu ile batıdaki Babü'l-Mendes Boğazı arasında kalan kısımdır. Bu mıntikadaki dağların yükseklikleri 1600 metreye kadar ulaşır.

Güney Arabistan bölgesi, kıyı ve iç kısım olmak üzere ikiye ayrılır. Kıyı kısmını Tihame, Hadramut ve biraz da Umman teşkil eder. İç kısımları ise, Hadramut ve Kamer dağlarından müteşekkildir.

3- Batı Arabistan

İslâm dininin doğduğu ve yayılmaya başladığı bölge, Batı Arabistan bölgesidir. Sahil ve dağlık olmak üzere iki kısma ayrılır. Kızıldeniz sahilleri

boyunca uzanan dağlar ile deniz arasındaki sahaya Nefs-i Hicaz denilir. Hicaz'ın güney kısmı ile Yemen'de, dar ve uzun ova hâlinde uzanan küçük bir bölüme de Tihametü'l-Hicaz adı verilir. Hicaz'ın Tihame (çok sıcak) kısmı, kumluk ve çöl halindedir. Yüksek kısımları ise, kayalık ve çıplak dağlardan ibarettir.

Batı Arabistan'ın Kızıldeniz'e bakan kısımları, sahil kısımlarını teşkil eder. Bu kısmın hemen arkasında kuzeyden güneye doğru uzanan Serat sıra dağları bulunur. Bu sıra dağlar, yer yer derin vadilerle ayrılmış olup, ekseri kısımları kayalıktır. Dağların üzerinde birçok sönmüş volkanlar bulunur. İçerisinde doğru, yükseklikleri 2000 metreyi bulan Serat sıra dağlarının İslâm tarihinde en çok ismi geçen dağlardan Uhud, Esfel, Sevr, Ebu Kubey, Hendeme, Kuaykian ve Harra dağları ilk önce akla gelir. Bu dağlara, Hicaz bölgesi dağları adı da verilir. Üzerleri tamamen çıplak olup, granitten müteşekkil birer kaya çölüdürler. Bu bölgenin en yüksek dağı, Mekke şehrinin on iki saat doğusundaki Küra (bazı tarihlerde Kerra) dağıdır.

4- İçteki sahalar

Arap yarımadasının en büyük kısmını teşkil eden bu bölge, üç kısma ayrılır:

a) Rüb'ü'l-Hâli: Necid'den Hadramut'a, Asir'den Umman'a kadar uzanan bu kısım bir milyon kilometrekarelik sahayı işgal eder. Tamamen kum çölü halindedir. Devamlı yer değiştiren kum tepeleriyle kaplı çölde pek az hurma ağacı ve vaha vardır. Çölün kuzey taraflarına rastlayan yerde de Tavik dağları (Cebel-i Tuveik) bulunur.

b) Küçük Nüfud (Dehna çölü): Necid ile El-Hasa (veya El-Ahsa) arasındaki çöl mıntıkasına verilen isimdir. Bugünkü Kuveyt'in güney kısmındadır. Necid bölgesinden Cebel-i tema ile ayrılır.

c) Büyük Nüfud: Necid'in kuzey kısmından başlayarak Ürdün'e kadar uzanan bu kısım, iki yüz elli bin kilometrekaredir. Kuzey kısımlarında Cûf vahası bulunur. Necid bölgesinden Cebel-i Şammar (veya Şemmer) ile ayrılır.

5- Necid

Kuzeyinde Büyük Nüfud, doğusunda Küçük Nüfud, güneyinde Rub'ü'l-Hâli ve batısında da Hicaz ile çevrili olan bölgedir. Yükseklikleri bin metreye kadar çıkan dağlara sahip olan Necid bölgesi, merdiven şeklinde billurlu bir yayladır. Doğu kenarında yamaçlarla engebeli olan kalkerli bir bölge uzanır. Bu bölge Nüfud çölünden Rum'ü'l-Hâli çölüne kadar uzanan iki büyük

kumul dizisiyle sınırlıdır. Necid bölgesinin en meşhur dağları, Cebel-i Şamar, Ece ve Selmâ dağlarıdır.

Arabistan'ın bu tabii durumu dolayısıyla, doğu ile batı arasını birleştiren iki yol vardır. Bu yolların biri kuzeyde, diğeri güneydedir. Kuzeydeki yol, Kuveyt ile Medine; güneydeki yol ise, Riyad şehri ile Taif ve Mekke arasındadır.

ARABİSTAN'IN İKLİMİ

Kuzey yarı küresinin Yengeç dönencesinde bulunan Arap yarımadasının iklimi, genel olarak çok sıcak ve kuraktır. Senenin ortalama sıcaklığı 25-30 derece civarındadır. Yaz aylarında ısı, normal olarak 50 dereceyi geçmektedir. Kış aylarında ise, ısı derecesi çok aşağılara düşer. Buna rağmen hiçbir mevsimde ısı, sıfır dereceye düşmez. Ayrıca, çöl iklimi yarımadaaya daha ziyade hâkim olduğundan, gece ile gündüz arasındaki ısı farkı, oldukça büyüktür.

Arabistan'da tesirini en çok hissettiren rüzgârların başında Hamsin rüzgârı gelir. Esmeden önce bazı alâmetler gösteren bu rüzgâr, estiği zaman adeta bir felâket hâlini alır.

Arabistan yarımadasını iklim bakımından üç kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısım sıcak ve rutubetli olan ve bundan dolayı insana havası çok ağır gelen sahil kısımlarıdır. İkinci kısım, mutedil bir iklime sahip bulunan ve sayfiye yeri olarak kullanılan dağlık kısımlardır. Üçüncü kısım ise, çok sıcak ve kurak havaya sahip olan içteki sahra kısımlarıdır.

Yağışlara gelince: Arabistan yarımadasında yağışlar yağmur şeklinde olmakla beraber, genellikle çok azdır. Yarımadanın güney kısımlarını teşkil eden Yemen, Hadramut, Aden ve Umman bölgeleri, yaz aylarında dahi yağmur alırken, iç kısımlar kış mevsiminde bile bundan mahrum kalır. Diğer bölgelerde ise bütün mevsimlerde yağış miktarı oldukça azdır.

Arabistan'da yağış pek olmadığı için daimi olarak akan akarsulara da pek rastlanmaz. Ancak, yağmur mevsiminde akan ve diğer mevsimlerde kuruyan dereler vardır. Yemen bölgesinde birkaç küçük dereye, Vadiyi'l-Aşur ve Vadiyi'n-Necran gibi derelere rastlandığı gibi, bazı bölgelerde de Arapların yüzünü güldüren irili-ufaklı birçok vahalara rastlamak mümkündür. Vahaların olduğu yerlerde ekseriya şehirler ve kasabalar bulunmaktadır.

ARABİSTAN'IN MÜHİM MERKEZ VE ŞEHİRLERİ

Arabistan'ın mühim merkez ve şehirlerini sekiz bölüme ayırmak mümkündür.

1- Hicaz bölgesi

Bu bölge, Kızıldeniz ile Necid arasında haciz bulunduğu için Hicaz adını almıştır. Tevrat'ta, Hicaz bölgesine Bârân denilmektedir.

İslâm dininin doğup geliştiği bu bölge, gerek Arap yarımadasının ve gerekse İslâm âleminin en mühim yerlerinin başında gelmektedir. Bazı yerleri denizden altı yüz metre kadar yükseklikte olan Hicaz bölgesi, oldukça verimli bir bölgedir.

Her türlü hububat, sebze ve meyve yetiştirmeye müsaittir. Ancak, pek çok yeri sahra ve çöldür. Kâfi derecede yağış alamamaktadır. Buna rağmen küçük akarsuları, kuyuları ve pınarları vardır. Vadi ve çölden ibaret yerlerinin havası pek sıcak, dağlık ve yüksek yerlerinin ise pek lâiftir.

Hicaz bölgesinin en önemli şehirleri, kurak ve verimsiz bir araziye sahip olan Mekke; münbit bir arazide kurulan Medine; bağ ve bahçeleri ile meşhur olan Tâif ve her türlü ithalat ve ihracat işlerinin yapıldığı liman şehri Cidde ile küçük bir liman şehri olan Yanbu şehirleridir.

2- Yemen bölgesi

Yemen bölgesi, yarımadanın güney batısında bulunur. Az çok yağış aldığından, Arabistan'ın en münbit topraklarına sahiptir. Bu bakımdan Yemen'e, Arabistan'ın bahçeleri adı da verilir. Kahve ve hurma başlıca ihraç maddeleridir.

Ayrıca, toprak ziraate de elverişlidir. Bu özellikleri dolayısıyla ilk çağlarda Araplar, Yemen bölgesine Mes'ut Arabistan adını vermişlerdir. Gerçekten ilk çağlarda burada çok medeni krallıklar kurulmuştur. Bugün Yemen, dünyanın geri kalmış ülkeleri arasında yer almaktadır. Son zamanlarda Yemen bölgesinde altın madeninin bulunması, Yemen'in önemini artırmış bulunmaktadır.

Yemen bölgesinin en önemli şehirleri, eski Mârib şehri ile denizden 2130 metre yükseklikteki San'a şehirleridir. Ayrıca, Hüdeyda ve Muha şehirleri de birer küçük liman şehirleridir.

Yemen'den Akdeniz'e iki yol vardır. Bunlardan biri, Mekke, Medine, Tebük, Maan ve Şam şehirlerinden geçer, diğeri de Tihame'den, Akabe, Gazze ve Mısır deltasına ulaşır.

3- Aden bölgesi

Yemen'in güneyinde bulunan oldukça küçük bir bölgedir. En önemli şehri ve limanı olan Aden şehrinin adını taşıyan bu bölge, oldukça münbittir. Aden şehri ayrıca, körfeze de kendi adını vermiştir.

4- Hadramut bölgesi

Hadramut, Arap yarımadasının güneyinde bulunur. İklim itibariyle Yemen'e benzer. Arazi, münbit ve oldukça sulaktır. Bu bölgenin en önemli şehri, Makalla şehridir. Bu şehir, aynı zamanda Umman Denizi'ne bakan bir limandır.

5- Umman bölgesi

Yarımadanın doğusundaki granit dağ silsileleriyle deniz arasında kalan kumlu sahaya Umman bölgesi denir. İklimi gayet mutedil olup, Hindistan'ın iklimine benzemektedir. Önemli şehirleri, deniz kenarlarında bulunan Maskat şehri ile Suhar şehridir.

6- Bahreyn bölgesi

El-Hasa (veya El-Ahsâ) ile Basra Körfezi arasında kalan bir kısım kara parçası ile küçük adalardan müteşekkil bölgeye, Bahreyn adı verilir. Bahreyn bölgesinde en çok hububat ve hurma yetiştirilir. Adaların etrafında inci avı da yapılır. Son zamanlarda Bahreyn bölgesinde petrolün bulunması, bu bölgenin önemini artırmıştır. Bahreyn bölgesinin en önemli şehirleri Me-nâme ile El-Ahsâ şehirleridir.

7- Necid bölgesi (Yüksek Memleket)

Hicaz bölgesi ile Rub'ül-Hâli, Küçük Nufud ve Büyük Nufud çölleri arasında kalan yüksek yaylaya Necid bölgesi adı verilir. Basamak veya merdiven şeklinde yaylalar halinde olan Necid bölgesinde pek çok vahalar mevcuttur. Ayrıca, bölgede derin vadilerin bulunuşu Kuveyt ile Tihâme arasındaki ulaşımı kolaylaştırır. Bölgenin en önemli şehirleri Riyad, Hail ve Büreyde şehirleridir.

İslâmın doğduğu yıllarda Gaftan kabileleri bu bölgede ikamet etmekte idi.

8- Sina Yarımadası

Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda İsrail, güneyinde Kızıldeniz ve batısında da Süveyş Kanalı bulunan Sina Yarımadası, çöllerle çevrilmiş, granitten müteşekkil dağlar ve vadilerle doludur. Bu bakımdan Sina Yarımadası'na Taşlık Arabistan adı verilmişti. Arazi, gayet çorak bir arazidir. En yüksek dağı, Sina Dağı olup, 2600 metre kadar yüksekliktedir. Meşhur Tih Çölü, bu yarımadadır.

Sekiz bölgeyi içine alan Arap yarımadası, hayvan bakımından, iklimi dolayısıyla pek zengin değildir. Yarımadanın en önemli hayvanları, deve ile dünyaca meşhur atlarıdır. Az miktarda küçükbaş hayvanlarına rastlanırsa da, ihtiyaç vukuunda, yarımadaadaki devletler, küçükbaş hayvan ihtiyaçlarını ithal yoluyla sağlarlar.

Arap yarımadasının beynelmilel iki şöhreti vardır. Bunlardan birincisi, İslâm dininin buradan doğması; ikincisi ise, son zamanlarda yarımada bol miktarda petrol kaynaklarının bulunması ve işletmeye açılmasıdır. Petrolün bulunması ile yarımadanın çehresi yavaş yavaş değişmekte ve geri kalmış bir ülke olarak kabul edilen Arap yarımadasındaki devletler, büyük hamleler yaparak medeniyet alanında terakki etmeye başlamışlardır.

II. FASIL

Siyasi Durum

Hazret-i Nuh'un (A.S.) oğlu Sâ'm'in soyundan gelen Sâ'mîleri; Arâmî, Süryanî (Keldanî), Asûrî, İbrânî, Himyerî ve Araplar teşkil etmektedir. Son yapılan araştırmalara göre, Sâ'mî kavimlerin asıl vatanlarının Arabistan olduğu kanaatine varılmıştır.

Konuştukları dillere göre adlandırılan Sâ'mî kavimlerin, nereden çıkıp yayıldıkları hakkında birçok fikirler ileri sürülmüştür.

Gayet rahat yaşamaya ve üremeye elverişli bir iklimin hüküm sürdüğü devirlerde yarımada'nın orta ve güney kısımlarında gittikçe çoğalan Sâ'mîler, hayat şartları zorlaşmaya başlayıp, yaşama sıkıntısına düşünce, M.Ö. 3000 yıllarında oturdukları yerlerden Afrika'ya, Mezopotamya'ya, Suriye'ye ve diğer bölgelere, tarihte derin iz bırakacak surette göç etmeye başladılar.

Bilginlere göre, buzullar devrinden hemen sonra Arabistan'ın bugünkü kum çölleri ve kurak kısımları yerinde sık ve geniş ormanlar, büyük ırmaklar vardı. İklim, insanların yaşamasına çok müsait idi. Her taraf bolluk ve bereket içindeydi. Fakat, buzullar daha kuzeye çekilince, Orta Asya ve Büyük Sahra'da olduğu gibi, Arabistan'da da yavaş yavaş kuraklık devri başlamaya yüz tuttu.

KUZEY ARABİSTAN'DA KURULAN DEVLETLER

İlk defa kuzeye çıkan, siyasî ve askerî bir birlikten yoksun bulunan Sâ'mî kavimlerin bir kısmı, gittikleri bölgelerde karşılarında Sümerlileri bulunca, bu teşkilâtlı ve muntazam kuvvetlere karşı koyamadılar. Bunun üzerine Fırat Nehri boylarında ve Sümerlilerin hudutları etrafında bir müddet göçebe olarak yaşadılar. Sümer siteleri ile temas halinde olduklarından, bir müddet sonra, Sümer sitelerine işçi ve ücretli asker olarak girebildiler. Birkaç asır sonra, hem daha çok çoğaldılar ve hem de Sümerlilerin medeniyet ve harp usullerini öğrendiler. Bu arada kendi ırklarını da korumaya dikkat ettiler. Daha sonraları, medeniyet ve refahtan dolayı gevşeyen efendileri Sümerlilere karşı, yer yer isyanlar çıkararak, Akadlar memleketi adını alan sahayı Sümerlilerin elinden almaya muvaffak oldular. Ayrıca, güneyden gelen ırkdaşları ile de daha çok kuvvetlendiler.

M.Ö. 2725 yıllarında Sincar sitesine hâkim olan Sâmi kavimler, oldukça kalabalık idiler. Elâmlıların Kalde'yi işgal etmelerinden sonra Kuzey Mezopotamya'ya doğru çekilen Sâmi kabileler, Asur ve Ninova sitelerinde yerleşmeye başladılar. Burada, Orta Asyalı Subari boylarıyla kaynaşan Sâmiler, Ön Asurlular denilen melez bir kavim ortaya çıkardılar.

Bütün bu tarihi gelişme içinde -Arabistan'ın kuzey hudutlarını Şam'dan Fırat'a kadar çekilen hat olarak aldığımızda- Kuzey Arabistan'da kurulan başlıca Sâmi devletlerin sayılarını çoğaltabilir ve kuruluş tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz:

1- Akad İmparatorluğu (M.Ö. 2725-2543)

Milattan önce 2725 yıllarında Sargon (veya Şarrükin) tarafından kurulan Akad İmparatorluğu'nun halkı, halis Sâmi ırkından olmayıp, Sincar'ın ilk sakinleri ile sonradan buraya geldiğini gördüğümüz Sâmi'lerin karışmasından meydana gelen melez bir kavimdir.

Akad İmparatorluğu kurulduktan bir müddet sonra, Sümer şehir devletleri, bu imparatorluğa senelik vergi vermek mecburiyetinde kalmışlardır.

Sümerlilerin hâkim oldukları sahaları ellerine geçiren Sâmi kavimlerin kurdukları ilk siyasi birlik olan Akad İmparatorluğu, M.Ö. 2543 yılında Uruk şehri Ur-Nig tarafından ortadan kaldırılmıştır.

2- Birinci Babil İmparatorluğu (M.Ö. 1830-1530)

Tevrat'taki Babel adı, Sümerce “**Tanrının Kapısı**” anlamına gelen kelimelerin Babil şeklinde Akadça tercümesidir. Bu isimdeki şehrin kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Milattan önce 1830 yıllarında Babil şehri merkez olmak üzere Amurru'lardan Sumu-Abum tarafından kurulan Birinci Babil İmparatorluğu'nun en meşhur hükümdarı, altıncı kralı olan Hammurabi'dir. Milattan önce 1728 ile 1686 tarihleri arasında hükümdarlık yapan Hammurabi, (manası: Büyük reis demektir) kendi adı ile anılan meşhur bazı kanunlar ortaya koymuştur. Ayrıca, bu hükümdar zamanında devlet hudutları çok genişlemiş, Subaru, Elâm ve Amurru'ya kadar olan bütün ülkeler, Babil İmparatorluğu'na katılmıştır. Hammurabi zamanında Babil şehri, bugün dahi dillerde dolaşan ünlü yedi katlı tapınağa ve asma bahçeleri ile süslü saraylara kavuşmuştur.

Hazret-i İbrahim'in (A.S.), Hammurabi devrinde yaşadığı, bazı tarihi olaylarla belirtilmektedir. Bu olaylar doğru olduğu takdirde Nemrud'un, Hammurabi olduğunu kabul etmek lâzımdır.

Birinci Babil İmparatorluğu, İmparator Şemsuditana zamanında M.Ö. 1538 tarihinde Doğu Anadolu'dan güneye inen Etiler (Eti Kralı I. Murşil zamanında) tarafından çok zayıf bir duruma düşürülmüş ve bir süre sonra da Orta Asya'dan gelen bir göç dalgası, bu imparatorluğu M.Ö. 1530'dan sonraki yıllarda yıkmıştır.

3- Asur Krallığı (M.Ö. 2100 ?-609)

Birinci Babil İmparatorluğu'ndan sonra egemenlik, yukarı Mezopotamya'daki Tigr Vadisi'nde oturan Asurluların eline geçti.

M.Ö. 2100 tarihinde merkezi, önce Ninova, sonra Asur sitesi olmak üzere Salmansar (veya Sargon) tarafından kurulan Asur krallığı, tarihte yağmacı, gaddar ve savaşçı olarak isim yapmıştır. Krallık, birçok badirelerle birlikte 15 asır kadar ayakta durmayı başarmış ve nihayet M.Ö. 612-609 yılları arasında yapılan muharebede, son Asur Kralı Asurbalit, Med Kralı Keyksar ile ikinci Babil devleti hükümdarı Nabupolassar'ın müşterek hücumlarına dayanamayıp mağlup olarak Asur krallığının yıkımına sebep olmuştur. Bu suretle, Ön Asya'nın en korkunç devleti ortadan kaldırılmış oldu.

4- İkinci Babil İmparatorluğu (M.Ö. 612-538)

Yine merkezi Babil şehri olmak üzere, M.Ö. 612 yılında Nabupolassar (Nabu-apal-Usur) tarafından kurulan İkinci Babil İmparatorluğu, en ihtişamlı devrini bu hükümdarın oğlu Buhtı-n-Nasar (Nabu-kudur-usur, yani Nabukodonosor) devrinde yaşamıştır.

İkinci Babil İmparatorluğu Buhtı-n-Nasar, M.Ö. 593 tarihinde Kudüs şehrini fethederek, şehri yakıp yıkmış, bütün kutsal yerleri yerle bir etmiş ve mukaddes kitapları tamamen imha etmiştir. Ayrıca on yedi bin Yahudiyi esir alarak Babil şehrine getirip orada esir olarak çalıştırmıştır.

Buhtı-n-Nasar, kendisine bağlılık gösteren İsrail Kralı Sedekiya'yı tekrar Kudüs şehrinin kralı yaptı. Sedekiya, Babillilerin yaptıklarına karşı bir şeyler yapabilmek için Mısır Firavunu'nun desteğini kazanınca M.Ö. 586 yılında isyan etti. Bunun üzerine Kudüs'e tekrar bir sefer daha yapan Buhtı-n-Nasar, Sedekiya'yı öldürüp şehri tamamen yıkıp yerle bir etti. Ve İsrailoğullarının hepsini esir alarak Babil'e götürdü.

Buhtı-n-Nasar, babası zamanında dahi ordu kumandanlığı yapmıştır. Bu meyanda Mısır Firavunu Nohao ile yaptığı Kadeş Meydan Muharebesini kazanarak babasına yardımcı olmuştur.

Buhtı-n-Nasar, kırk iki yıl (M.Ö. 604-562) hükümdarlık yaptı. Bu arada kazandığı zaferler dolayısıyla müthiş bir gurura kapılmış ve bunun neticesinde kendisinin, altından bir heykelini yaptırarak tebaasını ona yaptırmıştır.

M.Ö. 538 yılında, devletin idaresini oğlu Baltazar'a (Bel-Şar-Utsur) bırakan beceriksiz son Babil İmparatoru Nabonid'den (veya Nabunaid) memnun olmayan halk, Med'lerden sonra idareyi eline alan Kurus'un (veya Kirus) M.Ö. 538 yılında Babil'e girişini heyecanla alkışlamıştır.

5- İnbâtî Devleti (M.Ö. X asır?-M.Ö. IV. asır?)

M.Ö. 1000 tarihlerinde Filistin'in güneyinde bulunan İdüme havalisinde kurulmuş bir devlettir. Tarihte pek isim yapamamıştır. Taşlık bir arazide kurulduğu için M.Ö. 400 tarihlerine kadar yaşayabilmiştir. Kuruluş seneleri sırasında İsrail hükümdarlarından Tâlut, bu bölgeye hücum etmiş ise de zaptetmeye muvaffak olamamıştır.

Hazret-i Davud (A.S.), İnbâtî'lerle yaptığı muharebede onları hâkimiyeti altına almış; Hazret-i Süleyman (A.S.) zamanında isyan eden İnbâtî'lerin isyanı bastırılmıştır.

İkinci Babil İmparatorluğu ile işbirliği yapan İnbâtî devleti halkı, Yahudilerin mağlubiyetlerinden sonra istiklallerine kavuşabilmişlerdir. Nihayet, M.Ö. IV. yüzyılda doğudan gelen Nabtîler, İnbâtî devletini istila ederek yıkmış ve halk, zamanla Nabtîlerle kaynaşarak Nabtî devletini kurmuştur.

6- Nabtîler (veya Nebatlılar) devleti (M.Ö. III. asır?-M.S. 106)

Hicaz ile Sina yarımadasında oturan kavimlere Amalıklar adı verilir. Nabtîler de menşei itibariyle Amalıkların aynıdır. İkinci Babil İmparatorluğu zamanında Basra Körfezi sahillerinde ve Mezopotamya'da oturan Nabtîler, M.Ö. VI. asırda ikinci Babil İmparatoru Buhtı-n-Nasar tarafından İdüme denilen bölgeye yerleştirildiler.

Nabtîlere ait kitabelerin Arâmice yazılmasına karşılık krallarının isimlerinin Arapça olması, kavmin Sâmî olduğunu ortaya koyar. Kaç tarihinde kurulduğu kesin olarak bilinmeyen Nabtîler devletinin gerçek kurucusu Aretas Phillelen (III. Harisat)'dir. Nabtîlerin medeniyette ilerleme kaydettikleri taşlık ve verimsiz bir arazi olan Sina yarımadasında, dağlık ve kayalık bir arazide, Cebel-i Harun çevresinde Petra adında bir şehir kurup, on bin kişilik orduya sahip oldukları, tarihen sabittir. Ayrıca Nabtîlerin, doğuda Irak'a, batıda Mısır'a ve güneyde Vadii'l-Kurra, yani Semûd kavminin diyarına kadar bütün bölgeyi hâkimiyetleri altına aldıkları bilinmektedir. En önemli şehirleri, Petra şehrinden başka Busrâ, Ezrû, Amman ve Kerk şehirleridir.

Nabtîlerin mühim bir kısmı çöllerde oturur ve ticaret ile meşgul olurlardı. Yegâne ticaretleri, Kızıldeniz'den aldıkları itriyatı Akdeniz'e nakletmekti.

Nabatî devleti M.Ö. 60 yılında Roma'nın bağımlısı oldu. Mısır Valisi Aelius Gallus, onların yardımı ile Seba'ya doğru pek başarılı olmayan bir sefere çıktı.

Nabtîler devleti, M.S. 106 yılında hükümdarları III. Malik zamanında Roma İmparatoru Trajanus tarafından ortadan kaldırılmıştır. Nabtî hükümdarlarının yanında, kardeş unvanını taşıyan bir vezir bulunurdu. Kadınların geniş sosyal hakları vardı. Putperest idiler. En büyük tanrıları Zu-Şera idi.

7- Tedmür (veya Amâlîka) Devleti (M.S. 130?-M.S. III. asır?)

Kaç tarihinde kesin olarak kurulduğu bilinmeyen ve genel olarak M.S. 130 tarihinde kurulduğu tahmin edilen Tedmür devletinin merkezi, Şam şehrinin 260 kilometre kadar güneyindedir. M.S. 106 yılında Nabtî'ler devletinin yıkılmasından sonra ve Petra şehrinin önemini kaybetmesinden dolayı Tedmür (Palmyr) şehri, bilhassa M.S. 130 tarihine doğru ticaret bakımından ehemmiyet kazanmaya başlamıştır.

M.S. 130 tarihleri esnasında Romalılar tarafından istilâ edilen Tedmür devleti, uzun müddet Romalıların küçük bir beyliği olarak kalmıştır. Bu arada birkaç Tedmür emiri, Romalılara karşı isyan etmişlerse de memleketlerinin istiklallerini elde edememişlerdir. M.S. 270 tarihinde küçük yaşında emir olan Vehebü'l-Lât, yaşının küçüklüğünden dolayı idareyi annesi Zenobia'ya (Zeyneb) bırakmıştır. Zenobia, cesur ve akıllı bir kadın olup, önce Romalıları tanımamış, sonra Tedmür devletinin hudutlarını kısa zamanda doğuda Irak'a, batıda Mısır'a, kuzeyde Şam'a ve güneyde de Arabistan'a kadar genişletmeye muvaffak olmuştur. Bu arada Roma İmparatorluğu'na da karşı gelen Zenobia, Antakya'da Romalılarla yaptığı bir muharebede yenilmiş ve bir müddet Tedmür şehrine çekilmiştir. Romalılar, Tedmür şehrini harp ile alamayacaklarını anlayınca, Tedmürlülerin arasına para ile nifak soktular. Bunun üzerine, halkının gruplara ayrıldığını gören Zenobia, M.S. II. asrın sonlarına doğru İran İmparatorluğu'na sığındı. Roma İmparatoru Aurelius da Tedmür ülkesini, kendi topraklarına katmakta gecikmedi.

İslâmiyetin genişleme devrelerine kadar ayakta duran Tedmür şehri, son olarak Hz. Halid bin Velid tarafından harpsiz bir şekilde alınarak İslâm ülkelerinin arasına katılmıştır.

GÜNEY ARABİSTAN'DA KURULAN DEVLETLER

Güney Arabistan'da kurulan devletler hakkında arzu edildiği kadar geniş bir bilgiye sahip değiliz. Zira, Güney Arabistan uzun müddet tarihçilere ve arkeologlara kapalı tutulmuş ve yabancıların bu ülkede araştırma yapmaları yasaklanmıştır. Ancak son zamanlarda, bazı ileri görüşlü emir ve krallar tarafından gerekli müsaade verildikten sonra, bu bölgede birkaç devletin kurulduğu, bıraktıkları arkeolojik eserlerden anlaşılmaktadır. Bu devletleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Mainiye (Maan) Devleti (M.Ö. 14. asır-M.Ö. 750 ile 650 arası?)

Mainiye devletinin M.Ö. 1400 tarihleri civarında Müzvâri Main tarafından San'a'nın doğusunda kurulduğu tahmin edilmektedir. Ele geçen kitabeler dikkatle incelendiğinde, yazılarının Fenike yazılarının biraz daha tekâmül etmiş şeklinden ibaret olduğu görülür. Konuştukları dilin de Habeş ve Babililerin dillerine çok benzediği tesbit edilmiştir. Bütün bunlardan Mainilerin, Mısır ve Mezopotamya arasında dolaşan ve Babil devletini kuran Arapların bir bakiyesi olduğu zannedilmektedir.

Mainiye devletine ait ele geçen vasikalardan, bu devleti idare eden 26 tane hükümdarın isimlerine rastlanmaktadır. Mainiye kitabelerinin konusunu ekseriya ticari meseleler, vakıflar ve bunlara ait sözleşmeler teşkil ettiğine göre, Mainiye devletinin bu sahalarda ileri olduğu dikkati çekmiştir.

Mainiye devletinin en önemli şehirleri Berakeş, Karn ve Sevda idi. Başkenti, bugünkü San'a şehrinin kuzey doğusunda bulunan Karmayu veya Yâsil şehridir.

Mainiye devleti M.Ö. 750 ile 650 yılları arasında Sebe devleti tarafından ortadan kaldırılmıştır.

2- Sebe Devleti (M.Ö. X. asır-M.Ö. 115 veya 167)

Sebe devletinin kuruluş tarihi kat'i olarak belli değil ise de, M.Ö. X. asır içinde kurulduğu tahmin edilmektedir. Ahalisinin ekserisinin, Babil devletinin yıkılışından sonra güneye göç eden kavimler olduğu veya Mısır'dan kovulan Şasu'ların olduğu hükümdarlarının isimlerinden anlaşılmaktadır.

Sebe devleti, önceleri Mukarrib adını taşıyan büyük rahipler, sonra da krallar tarafından yönetildi.

Sebe devletinin en meşhur hükümdarının Hz. Süleyman (A.S.) ile aynı çağda yaşayan Sebe Melikesi Belkıs olduğu, gerek Kur'an-ı Kerim'den ve gerekse bazı tarihi vesikalardan anlaşılmaktadır. Melike Belkıs, Sebe devletinin

kervan yolunu kuzeye bağlamak amacıyla İbranîlerle bir ticaret anlaşması yapmak için Kudüs şehrine gitmiştir.

Sebe'liler, putlara taparlar ve hükümdarlarını da ruhanî reis olarak kabul ederlerdi.

Sebe devleti, Mainiye devleti gibi ticaretle uğraşan zengin bir devlet idi. Toprak kazanmak için büyük muharebeler ve istilâlarda bulunmamıştır. Milattan önce 115 veya 167 yıllarında Himyerî'ler tarafından yıkılmıştır.

3- Himyerî Devleti (M.Ö. 115-M.S.525)

Güney Arabistan'ın, Reydan veya Zufar denilen bölgelerinde oturan ve Sebelilerin bir başka kolu olan Kâhtanî'lere mensup Himyerîler, M.Ö. 115 (veya 167) tarihinde Sebe devletinin hakimiyetini ellerine alarak Himyerî'ler devletini kurmuşlardır.

Himyer kelimesi, Habeşçe olup, mânâsı koyu renkli demektir.

Himyerî devleti de Mainiye ve Sebe devletleri gibi ticaret ile meşgul bir devlet idi. Fakat, topraklarını genişletmek hususunda da birçok savaşlar yapmaktan geri kalmamıştır. Böylece savaşlar sonunda elde edilen ganimetlerle ülke, gayet zengin ve müreffeh bir hale gelmiştir. Himyerîler, ziraate de önem vererek ülkelerini kanallarla sulamışlardır. Ayrıca, itriyat ve günlük ticaret de başhca işleri arasında idi.

Himyerî devletinin hükümet merkezi Reydan (Zufar) şehridir. Diğer şehirleri, Ma'rib, Necran, Aden ve San'a şehirleridir.

Himyerî'ler, hükümdarları Zü-Nüvas zamanında Yahudiliği resmi din olarak kabul etmişlerdir. Buna rağmen ülkede, bilhassa Necran taraflarında Hıristiyanlığın nasturîlik ve monofizidlik tarikatları yayıldı. Genel olarak ülkenin dini Yahudilikti.

Tarihte, takriben altı yüz kırk yıl kadar yaşayan Himyerî devletini otuz altı hükümdar idare etmiştir. Milattan sonra 523 yılında Himyerî ülkesini Hıristiyanlaştırmak için Bizans İmparatorluğu'ndan gelen papazlara karşı canlı bir katliama girişen son Himyerî hükümdarı Zer'a'yı cezalandırmak için Bizans İmparatoru VII. Justinios'un (veya Justin'in) emriyle, Habeşistan Necaşisi buraya altmış bin kişilik bir ordu gönderdi. Mekke'ye kadar ilerleyen bu ordunun kumandanlarından biri de meşhur Ebrehe idi.

Büyük bir ordu ile Yemen'e geçen Necaşi'nin (Aksun Kralı Kaleb-ela Asbaha) kumandanı Eryad bin Adham, M.S. 525 yılında son Himyerî hükümdarı Zer'a'yı mağlup ederek bütün Yemen'i istilâ etti.

Yemen'e hâkim olan Eryad bin Adham, ülkeyi ağır bir otorite ile idare etmeye kalkıştı. Ondan sonra idareyi eline Ebrehe aldı. O da aynı şekilde hareket etti. Bu durumdan müşteki olan Yemen halkı, İran'daki Sasanî devletin hükümdarı Hüsrev Perviz'den yardım istedi. Sasanîler, Yemen'i istilâ ederek Ebrehe sülâlesinin son hükümdarı Masruk'u öldürüp, M.S. 575 yılından itibaren Yemen ülkesini hâkimiyetleri altına aldılar.

Hazret-i Muhammed (S.A.V.) zamanında Yemen, İran'a bağlı bir vilayet halinde olup, Bazan adında bir vali tarafından idare ediliyordu. M.S. 628 yılında Sasanî Valisi Bazan, Yemen halkı ile birlikte İslâm dinini kabul ederek, bu ülke daha Resûlullah'ın sağlığında İslâm ülkeleri arasına girmiştir.

BAZI KÜÇÜK EMİRLİKLER

Güney Arabistan, M.S. II. yüzyıla kadar geçen zaman içinde ziraat, san'at ve ticaret alanında önemli ilerlemeler kaydetmişti. Bilhassa Himyerîler zamanında güneyliler ziraatçilikte pek ileri gitmişlerdi. Ülkenin geçimini temin etmek için her tarafta bağlar, bahçeler ve tarlalar o devrin en modern usulleriyle sulanıyordu. Sulama tesislerinin başında muhtelif su bentleri ve setleri geliyordu. Bu su bentlerinin en büyüğü ve bölge için en önemlisi Arm seddi idi. Bu sed, Ma'rib şehri civarında bulunan iki dağın eteğinde toplanan suların akmasına mani olmak için yapılmıştı. Bu seddin suladığı alan pek büyüktü. Sed de o nisbette büyük ve muazzamdı. Fakat, M.S. II. asırda bu muazzam sed bir fezeyan sonunda yıkıldı. Ve her taraf harap ve perişan oldu. Tarihte bu olaya Seylü'l-Arm denilir. Ahali, bu olayın heyecanı geçtikten sonra seddi yeniden inşa etmeye üşendiler. Hatta bunu, ilahi bir intikam olarak kabullenmeye başlamışlardı. Bundan dolayı seddin yıkıldığı tarihi, tarih başlangıcı olarak da almışlardı.

Seylü'l-Arm olayı sonunda, Güney Arabistan ahalisini teşkil eden Kâhtanîlerin bir kolu olan Kehlan kabilesinin muhtelif aşiretleri, kuzeye doğru göç etmek mecburiyetinde kaldılar. Göç eden bu kollar, Irak, Suriye, Tihame ve Necid taraflarına dağıldılar. Bu dağılım, Himyerîler devleti zamanında oldu. Güney Arabistan'da kalan halk da ülkelerinin eski debdebeli durumunu ihya edemediler. Zaaf ve perişanlık içinde kaldılar.

Güney Arabistan'dan ayrılarak kuzeye çıkan Kehlân kabilesinin kolları suralara yerleştiler:

- 1- Umman'a, Umran bin Amir kolu,
- 2- Sa'lebetü'l-Ankâ bin Amir kolu, Yesrib şehrine (bugünkü Medine şehrine) giderek meşhur Evs ve Hazrec kabilelerini meydana getirdiler.

3- Harise bin Amr kolu, Mekke şehrine giderek Huzae kabilesini meydana getirdiler.

4- Cefne bin Amr kolu, Suriye'ye giderek Gassan emirliğini,

5- Beni Lahm kolu, Irak'a giderek Beni Lahm (Hire) emirliğini meydana getirmişlerdir.

Yukarıda muhtelif ülkelere yerleşen Kehlan kabilesinin kollarının meydana getirmiş olduğu emirliklerin en meşhurları, Gassanî, Hire ve Kinde emirlikleridir.

Gassanî Beyliği (veya emirliği)

Seylü'l-Arm olayından sonra, Kehlanîlerin bir kısmı, Cefne bin Amr idaresinde Tihame'ye giderek Hicaz hududundaki Gassan suyunun etrafına yerleştiler. Bu suya izafeten kendilerine Gassanîler adı verildi.

Gassanî emirliğini ilk kuran M.S. 220 tarihinde Cefne bin Amr olmuştur. Gassanî emirlerinden El-Haris bin Cebele, Bizans İmparatoru Justinianus'tan soyluluk payesi aldı ve kabile başkanlığına getirildi. Gassanîlerin son emiri de Hıristiyan iken Müslüman olan ve sonradan M.S. 633 yılında tekrar Hıristiyanlığa dönerek Bizans İmparatorluğu'na kaçan Cebele bin Eyhem'dir.

Gassanî beyliğinin başşehri, Eski Şam denilen Busra şehridir. Bu emirlik kurulduğundan beri Doğu Roma, yani Bizans İmparatorluğu'nun himayesi altında idi. Ve adeta İran'a karşı bu devletin tampon beyliğini yapıyordu. Gassanî'ler, monofozit Hıristiyan idiler.

M.S. I. asırda Hıristiyanlığı kabul eden Gassanîler, Hirelilerle neticesiz pek çok savaşlar yaptılar. Bunun sonucu olarak Gassanî beyleri, Bizans imparatorlarından Patrici unvanını aldılar. Ve böylece Bizanslıların İranlılarla yaptıkları bütün savaşlara samimiyetle iştirakleri sağlanmış oldu.

Beni Lahm (Hire) Emirliği (M.S. 230?,633)

Seylü'l-Arm olayından sonra Kuzey Arabistan'a göç eden Kâhtanîlerin Beni Lahm kolu, önceleri reisleri Fehim bin Ganem idaresinde Bahreyn'e yerleşmiş iken, sonradan reisleri Malik bin Fehim zamanında Irak'a doğru ilerleyerek Anbar şehrine yerleştiler. Başkentleri önce Anbar şehri iken, daha sonra Kûfe şehriden üç mil uzaklıkta bulunan Hire şehrini kendilerine başkent yaptılar. Ve bu şehrin adıyla, yani Hireliler diye anılmaya başladılar.

Hireliler, İranlıların himayesi altında Bizans İmparatorluğu'na karşı bir tampon beyliği idiler.

Hire beyliği başlangıçta, Sasan'ın oğlu Erdeşir'e tabi idi. Sonra Nabtîlere hedef olan Tedmür hükümetinin Romalılar tarafından yıkılmasından sonra, Arap yarımadasının kuzeyinde bulunan bütün kabilelere hâkim oldular. Bu arada Antakya'ya kadar seferler de yaptılar.

Hireliler, cengâverlikleri ile temayüz etmiş bir kabile idiler. Sonraları isimlerini Âl-i Münzir olarak değiştiren Hireliler, yağmacılıkta da pek mahir idiler. İranlılarla birlik olarak yaptıkları savaşlarda daima yağmacılığı tercih etmişlerdir. Bu sebepten dolayı pek zengin olmuşlardı. Öyle ki, Bizans seferleri ile Anadolu'nun bütün servet ve hazinelerini Hire'ye taşımışlardı. Nihayet, M.S. 633 yılında Hire beyi Münzir, Halid bin Velid ile Cuşa mevkiinde yaptığı muharebede öldürülerek beyliğine son verildi.

Hire beyliğinin hükümdarlarının çoğunun isimleri Münzir olduğundan, hepsine birden Menazire denilir.

Kinde Emirliği (M.S. 400?-633)

Kâhtanîlerin, Kehtân (veya Kehlân) kolundan sayılan Benî Kindeliler, önce Bahreyn ve Yemame bölgesine gittiler. Sonra, Hadramut'taki Kinde şehrine yerleştiler. Daha sonraları, burada da duramayan Kindeliler, Medine'ye giderek Demmun'da yaşamaya başladılar.

M.S 400 tarihleri civarında Himyerî devletinin meliki Hasan bin Tubbaa, Kinde Emiri Hucur bin Amr'ı, Maad'daki kabileler üzerine emir nasbederek Kinde beyliğinin kurulmasına sebep oldu.

Kindeliler, M.S. V. asrın ilk yarısında Bekir bin Vâil kabilelerini de kendilerine bağlayarak Necid bölgesinin bir kısmına hâkim oldular.

Kinde emirliği, M.S. 633 yılında Halid bin Velid tarafından zabtedilerek tarihe karıştı. Bu arada şu önemli noktayı da zikretmek gerekir ki, meşhur şair İmru'l-Kays, Kinde emirlerinden biri idi. Kendisi hükümdarlığında, kendine, önceleri "**Bütün Arabların Kralı**" unvanını vermiş iken, sonraları bu unvana "**Dağların ve ovaların**" sözünü de eklemiştir.

III. FASIL

Cahiliye Devri Arabları

Arabların Menşei

Arab ismi, gerek milattan önce ve gerekse milattan sonra, uzun müddet, bedevî ve çapulcu manasına kullanılmıştır. Eski kitabelerin bir çoğunda rastlanan Arab ismi, hep aynı anlamda kullanıldığından, bugün dahi, Arab kelimesi aklımıza geldiğinde, aynı mana hatıra gelmektedir.

Arab kelimesinin kökünden gelen İrab kelimesi, bir şeyin esasına vakıf olmak, onu açıklamak, manalarına gelmektedir. Bu anlamdan dolayı Hz. Peygamber'e (S.A.V.) Nebiyyun Arabiyyun, yani hakikati fesahat ve belâgat ile ilan eden veya açıklayan denilmiştir.

Arab kavminin mensup olduğu ırk, Hz. Nuh'un (A. S.) oğlu Sâ'm'ın nesebidir. Bu nesebin içinde Arâmî (yüksek dağda oturanlar, Süryânî, İbrânî, Keldânî, Himyerî ve diğer bazı kavimler vardır. Aynı nesebin içinde bulunan kavimlerin aynı dilin çeşitli şekillerini konuşmaları tabii olacağından, Arabha şeklinde söylemekte olup, anlamı sahra ve çöl manasına gelmektedir.

Nuh (A.S.)'un oğlu Sâ'm'ın evlâdından olan Kâhtan'ın beş oğlu vardı. Bunlar Cürhüm, Ya'rüb, Hadramut, Âd ve Uman'dır. Kâhtan'ın babası Âbir, dedesi Şalîh ve onun da babası Efraşad ve onun da babası Sâ'm'dır. Hz. Nuh'un diğer oğlu Lâviz'dir. Onun da oğlu İmlîk'tir (sonradan) Amalika olarak söylenmeye başlamış ve bu isimle meşhur olmuştur.)

Kâhtan, vaktiyle Yemen'e gelip bir hükümet kurmuş ve adına Devlet-i Kâhtanî'ye denilmişti. Kâhtan'ın lisanı Süryânî iken, sonradan Arabça'yı öğrenerek torunlarına nakletmişti.

Sâ'mî ırk, milattan önce birinci binin ilk asırlarından itibaren ayrı birer kavim olarak zikredilmeye başlanmıştır. Bu ırkın bir kavmi olan Arabların menşei hakkında birçok görüşler olduğu; diğeri, Hicaz ve Necid olduğudur. Son yapılan araştırmalarda, Arabların menşeinin Güney Arabistan olması fikri, daha çok kuvvet bulmuştur.

Güney Arabistan'da, milattan önce ikinci asırda, ziraat ve ticaret üzerine kurulmuş yüksek bir kültür mevcuttu. Bugün gördüğümüz, onlardan kalma akarsuların tanzimi için yapılan barajlar, setler, müstahkem şehir ve kaleler,

gayet muhteşem mabedlerin harabeleri ve anıtlar, Güney Arabistan'da büyük bir medeniyetin varlığını ortaya koymaktadır. Zaman, coğrafi şartlar ve mücadelelerle, bu yüksek medeniyeti Seylü'l-Arm olayından sonra tamamen değiştirmiş ve Güney Arabistan'da oturan Arablar, zaman zaman kuzeye hicret etmeye ve başka kavimlerle kaynaşmaya mecbur kalmışlardır.

Arab kavmini teşkil eden kabileleri, genel olarak üç kısımda mütalaa edebilmek imkânına sahibiz. Şöyle ki:

1- Arab-ı Bâide: Nesli tükenmiş Arablar: Bu Arabları, Cedis, Âd, Semûd, Cürhüm, Ümeym ve Tasim (veya Tasm) kabileleri teşkil ve temsil eder.

2- Arab-ı Âribe: Nesli tükenen Arab kabilelerinden sonra gelmiş bulunan kabileler. Kâhtanî kabilesi bunlardandır. Bunlara halis Arab denir. Ve bunların ekserisi Himyerî lehçesini kullanır. Zira asıl ikametgâhları Yemen idi.

3- Arab-ı Müsta'rebe: Hazret-i İsmail (A.S.)'in neslinden gelen Arablar. Hicazlıları bu kısımda sayabiliriz. Bunlar Âribe Arablarının lisanını kullanırlar. Arab-ı Müsta'rebe sonradan Arablaşmış Arab demektir.

Hz. İsmail, önce Cerhumî'lerden Sa'd El-Amalâki'nin kızı Ceva ile evlenmiş ve ondan sonra ayrılmıştır. İkinci defa, Mühelhel'in kızı Şamme (veya Medad'ın kızı Seyyide) ile evlenmiştir. Bu evlilikten on iki oğlu olduğu rivayet edilmekte ve bunlardan dokuz tanesinin ismi zikredilmektedir ki, bunlar: Sabit, Kaydar, Vasil, Miyas, Azer, Tima, Katura, Nebş ve Kayduma'dır.

Hz. Peygamber'in cediti Kusayy bin Kilâb, Hz. İsmail'in büyük oğlu Sabit'in sulbünden gelmektedir.

Bazı tarihçiler, Arab yarımadasındaki Arabları, biri kuzeyde, diğeri güneyde bulunan iki büyük kabileye ayırırlar. Kuzeydekini, Hicaz ve Necid ahalisini teşkil eder ki, bunlar Hz. İsmail'in (A.S.) soyundan türemiştir. Güneydeki, Yemen ve civarındaki ahalidir ki, Sâm ibn-i Nuh'un soyundan türeyen Kâhtanî'lerdir. Bunlar, Yaktan bin Abir nesline mensup bulunuyordu. Kuzeydekine Müsta'rebe, güneydekine Âribe Arabları denilir.

Hazret-i İsmail'in (A.S.) neslinden gelen Arablar ile Arab-ı Âribe'den olan Kâhtanî'lerin birleşmesinden Adnanî'ler meydana gelmiştir. Bunlar, Arab kabilelerinin en asili olarak kabul edilmektedir. Mekke şehrinde oturan Kureyş kabileleri de Adnanî'lere mensup kabilelerdir.

Zamanla, gerek Kâhtanîler ve gerekse Adnanîler çoğalarak muhtelif kabilelere bölünmüşler ve her kabile ayrı ayrı birer mıntıkada yerleşmişlerdir. İslâm dininin doğduğu sırada Arabistan'ın muhtelif yerlerinde oturan gerek Kâhtanî ve gerekse Adnanîlerin en meşhur kabileleri şunlardır: Gassan, Tağlib, Cüzam, Kelb, Tayy, Esed, Temim, Hanife, Gatafan, Fezare, Sa'd, Evs, Kinde, Süleym, Âmir, Kureyş, Hevazin, Hüzeyl, Kâab bin Rebia, Abdül-Kays,

Kinâne, Huzea, Sakif, Ezd, Ans, Haris ve Zübyan. Ayrıca, yukarıda zikredilen Arab kabilelerinden başka Medine şehri civarında Nadir, Kaynuka ve Kurayza adlarında Yahudi kabileleri de Arabistan'da bulunmakta idiler.

Bâide Arablarından Âd kavmi, Umman ile Aden arasında Ahkâf denilen yerde otururdu. Medeniyet bakımından oldukça ileri idi. En meşhur hükümdarı, ulûhiyet davasına kalkışan Şeddad idi.

Şam ile Hicaz arasındaki Hacer (veya Hicr) denilen yerde Semûd kavmi otururdu. Kayaları oymak suretiyle kendilerine birçok meskenler yapmışlardı. Medeniyet bakımından Âd kavminden daha ileri idiler.

Gerek Âd kavminin ve gerekse Semûd kavminin hangi tarihler arasında yaşadığı kesin olarak tesbit edilememiştir.

Hicaz bölgesinin kuzeyinde ve Filistin'in güneyinde, Amâlîka denilen Arablar yaşarlardı. Rivayete göre, Hicret-i Nebeviyye'den 2800 yıl önce Yemen'den buraya gelmişlerdi. Keldânîler ve İbrânîlerle temaslarda bulunarak medeniyet öğrenmişlerdi. Bu arada Benî İsrail ile Filistin'de birçok savaşlar yapmışlardı. Bugün harabeleriyle meşhur Tedmur şehrinde ileride anlatıldığı veçhile muntazam bir hükümet kurmuşlardı.

ARABLARDA CEMİYET HAYATI

Arab yarımadasının sakinleri olan Arablar, sivri kafalı, dar yüzü, alta doğru kıvrık burunlu ve ince vücutludurlar. Arabistan'ın dört bir tarafı tabii manialarla çevrildiği ve iç kısımları da çöl ile kaplı olduğu için yarımadaya sokulmak, hiçbir istilâcının işine yaramayacağından, buna yanaşmamış ve dolayısıyla Arabistan'daki kabileler kendi örf ve âdetlerini uzun müddet korumuşlardır. Bu itibarla, konuştukları dile de yabancı kelimenin girmesi imkânsızlaşmıştır.

Kuzey Arabistan geniş çöllerle kaplı olduğu için, buranın sakinleri olan Arablar, geçimlerini küçükbaş hayvanlardan ve develerden temin ederlerdi. Çöllerde yetişen az miktardaki bitki örtüsü, kabileler arasında daimi mücadeleler ve hürriyetlerine aşırı derecede düşkünlükleri, yaşayışları üzerinde büyük tesirler yaparak, Arabların göçebe kabileler halinde yaşamalarına sebep olmuştur. Bundan dolayı siyasi bir teşkilât kurmaları pek imkân dahiline girememiştir. Yalnız kan akrabalığı, onların yaşama muhitini tesbit ederdi. Aileler, soylara; soylar da kabilelere bağlanırdı. Kabileler de aralarındaki kan akrabalıklarına dayanarak bütün kavimde bir nesep alakası sistemi meydana getirmişti. Bu akrabalık, en çok kabilelerde kendini hissettirir ve yakın akrabalar, çadırlarını yanyana kurarak kabileyi meydana

KÂHTANÎLER

<u>Ezd</u>	<u>Kehlân</u>	<u>Kuzâa</u>
Devs	Âmile	Tağlib
Gassan	Cüzâm	Dac'am
Huzâa	Lâhm	Süleyh
Hazrec	Tayy	Belma
Evs	Kinde	Eslem
	Hemdân	Uzre
	Has'am	Mehd
	Büceyle	Cüheyne
	Mezhac	Teym-i Lât
		Cürhüm
		Tenûh
		Nemr
		Esed
		Kelb

(Kâhtanîlerin kolları)

ADNANÎLER

MUDAR

